söylem
FİLOLOJİ DERGİSİ

SÖYLEM JOURNAL OF PHILOLOGY

Yıl / Year **8** ■ Sayı / Issue **1** ■ Nisan / April **2023**
e-ISSN 2548-0502 ■ **DOI** 10.29110/soylemdergi

Söylem, nisan, ağustos ve aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayımlanan,
uluslararası alan dizinleri ve Ulakbim Tr Dizin tarafından taranan hakemli-bilimsel bir e-dergidir.
(Söylem is a refereed e-journal published three times a year, April, August and December)

YÖNETİM / EDITORIAL BOARD

Başeditör / Editor in chief : Prof. Dr. Oktay Yivli
Dilbilim alan editörü / Linguistics editor : Doç. Dr. Sevtap Günay Köprülü
Edebiyat alan editörü / Literature editor : Dr. Öğr. Üyesi Birsel Sağıroğlu
İngilizce alan editörü / Editor in English : Dr. Öğr. Üyesi Başak Ergil
Teknik editör / Technical editör : Dr. Bilal Öngül
Editör yrd. / Assistant editors : B. Uzm. Senem Gezeroğlu
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Ece Gönül
Arş. Gör. Dr. Ahmet Duran Arslan
Doktora: Seda H. Sayğılı, Nilay Bilir, Merve Gün, Burak Biçer

ULUSLARARASI YAYIN KURULU / INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Marija Djindjic	Serbian Academy of Sciences and Arts	SERBIA
Prof. Dr. Juliboy Eltazarov	Silk Road International University of Tourism	UZBEKISTAN
Prof. Dr. Oktay Yivli	Mugla Sıtkı Kocman University	TURKEY
Assist. Prof. Dr. Gulnaz Fayzulla	Akhmet Yassawi University	KAZAKHISTAN
Assoc. Prof. Dr. Kemale Umudova	Baku Slavia University	AZERBAIJAN
Assist. Prof. Dr. Bagdagul Musa	The University of Jordan	JORDAN

Yayıncı / Publisher : Yusuf Çetin
Sekreterya / Secretariat : İsmail Arslan
Facebook : https://www.facebook.com/soylem.soylem.1
İletişim / Contact : http://dergipark.org.tr/soylemdergi
soylemdergi@hotmail.com
Dizgi ve tasarım / Interior design : Günce Yayınları **www.gunceyayinlari.com**

Tarandığı Dizinler / Indexes :

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Mustafa Argunşah	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Medine Sivri	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. S. Dilek Yalçın Çelik	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus Balcı	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Sefa Yüce	Gazi Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

A. Nursen Durdağı	Esra Ünsal Ocak	Melih Karakuzu
Ahmet Karakuş	Eylem Dereli Saltık	Meltem Uzunoğlu Erten
Ali Tilbe	Gonca Ünal Chiang	Murat Gür
Ayla Akın	Gürhan Kirilen	Mustafa Apaydın
Ayşe Eda Gündoğdu	H. Yasemin Mumcu	Mustafa Arslan
Barış Ağır	Hadi Bak	Selim Yılmaz
Berna Akyüz Sizgen	İnönü Korkmaz	Sevim Şermet
Can Denizci	Javid Aliyev	Sultan Komut Bakınç
Can Şen	Kamile Sinem Küçük	Türkân Yeşilyurt
Dinçer Atay	Macit Balık	V. Doğan Günay
Ebru Özgün	Maksut Yiğitbaş	Yeşim Türkel Kanra
Erden El	Mehmet Ali Yolcu	

DERGİ HAKKINDA / ABOUT THIS JOURNAL

Söylem; *dilbilim*, dil felsefesi, edebiyat araştırmaları, edebiyat kuramı, karşılaştırmalı edebiyat, yazınsal eleştiri, göstergebilim, anlatıbilim, çeviribilim ve edebiyat felsefesi alanlarında yapılan özgün bilimsel çalışmalara ve kitap tanıtımlarına yer veren; nisan, ağustos ve aralık olmak üzere yılda üç kez elektronik ortamda yayımlanan, uluslararası alan dizinleri ve Ulakbim Tr Dizin tarafından taranan hakemli-bilimsel bir dergidir.

(*Söylem Journal of Philology* contains articles and book introduction letters about linguistics, language philosophy, literature research, literature theory, comparative literature, literary criticism, semiotics, narratology, science of translation and literary philosophy. It is a journal of refereed. It is published twice a year (June and December).

Söylem dergisine gelen yazılar, editör yardımcıları tarafından dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunanlar ilgili alandaki iki hakeme gönderilir. Hakemlerin kimlikleri gizli tutulur ve hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumsuz olduğu takdirde makale, üçüncü hakeme gönderilebilir ya da editörler kurulu son kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve yayın kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle itiraz ederler.

(Submitted manuscripts are reviewed by editorial assistants in terms of compliance with the journal guidelines. Those eligible are sent two judgments in the relevant area. The umpire's identities are kept confidential and the referee reports are kept for five years. If one of the referee reports is negative, the article may be sent to a third dispute, or the editors' board may issue a final decision. The authors take note of the criticism and recommendations of the referee and editorial board. If they do not agree, they object to the grounds.)

Söylem'de yayımlanan yazılar için yazarlara telif ödenmez. Yayımlanan yazıların yayın hakkı yazarlarınca *Söylem* dergisine devredilmiş sayılır. Yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergideki yayınlardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

(No copyright is paid to the authors for the articles published in *Söylem*. The right of publishing the articles shall be deemed to have been transferred to *Söylem Journal* by their authors. The authors' responsibilities are the responsibility of the views expressed in the articles. Excerpts can be quoted from sources in the journal.)

Söylem dergisinin yayın dili Türkçedir ancak her sayıda toplam makalelerin dörtte bir oranını geçmeyecek biçimde İngilizceyle yazılmış yazılara da yer verilebilir.

Araştırma Makalesi
Research Article

ISSN 2548-0502

söylem FİLOLOJİ DERGİSİ

2023; *8(1):* 229-252

Fransızca ve Türkçede Dolaysız Nesne Ögesinin Karşıtsal Biçimsel-sözdizimi İncelemesi

DR. ÖĞR. ÜYESİ **YUSUF TOPALOĞLU***

Öz

Bu çalışmada iki farklı dilde yer alan dilbilgisel bir öge olan dolaysız nesne ulamı, dilbilimsel olarak karşıtsal ve biçimsel-sözdizimi yönünden incelenmiştir. Sözcük yapısı ve buna bağlı olarak sözcüklerin tümcedeki dizimi konusundaki ortak soruna, köken olarak farklı dillerin nasıl farklı çözümler getirdiğini gösteren verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Dilbilimin alt dalı olan biçimsel-sözdizimi, biçimbilimini ve sözdizimini birbirinden ayrılmaz ve birbirlerine bağlı iki dilbilimsel alan olarak içinde barındırır. Bu alan, tümce oluşumunu düzenleyen biçimsel ve sözdizimsel özelliklere iye dilbilgisi ulamlarının veya dil birimlerinin ve bunların özelliklerinin biçimsel ve sözdizimsel ölçütlere göre tanımlanabilen dil birimlerini belirleyen birleşim kurallarının incelenmesidir. Bu çalışmada, Fransızca ve Türkçedeki dolaysız nesne ögesinin biçimsel-sözdizimi yönünden farklılıklarını ve benzerliklerini netleştirmek için, bu ögenin biçimsel ve sözdizimsel özellikleri karşıtsal inceleme yöntemiyle sunulmuştur. İki dilde bu ögenin geçişli eylemlerle işleve girdiği saptanmıştır. Biçimsel olarak Fransızcada bu ögenin değişmediği, ancak dilbilgisel ulam olarak adıla dönüşebildiği tespit edilmiştir. Türkçede ise, biçimsel açıdan belirtili nesnenin sonuna belirtme (yükleme) (ad) biçimbirimlerinin eklenmesinin zorunlu olduğu ve belirtisiz nesnenin sonuna bunların getirilmemesi gerektiği belirlenmiştir. Tümce içinde kullanımı zorunlu olmayan ve tümcede gerçekleştirilen eylemi gösteren bu öge, her iki dilde canlı veya cansız varlıkların yerine görev görebilir. Türkçede belirtili ve belirsiz nesne olarak iki türlü değerlendirilirken, Fransızcada böyle bir durumun olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Fransızca bir tümcede bu ögenin konumu belirgindir ancak Türkçede belirtili nesnenin tümcedeki yeri belirsizdir ve belirtisiz nesnenin konumu daima yüklemin önüdür.

Anahtar sözcükler: dilbilim, karşıtsal biçimsel-sözdizimi, dolaysız nesne, Fransızca ve Türkçe

A CONTRASTIVE MORPHOSYNTAX STUDY OF THE DIRECT OBJECT IN FRENCH AND TURKISH

Abstract

In this study, the direct object category, a grammatical element in two different languages, were examined linguistically in terms of contrastive morphosyntax. It is aimed to obtain data revealing how different languages create different solutions to the common problem of word structure and, accordingly, the sequence of words in the sentence. Morphosyntax, a sub-branch of linguistics, treats morphology and syntax as two inseparable and interdependent linguistic fields. This field is the study of grammatical categories or language units belonging to the morphological and syntactic features that regulate sentence formation, and the rules of combination that determine

* İstanbul Ün. Hasan Ali Yücel Eğitim Fak. Fransız Dili Eğ. ABD, yusuf.topaloglu@iuc.edu.tr, orcid: 0000-0003-2832-6902
Gönderim tarihi: 1.2.2023 Kabul tarihi: 31.3.2023

the language units, the characteristics of which can be defined according to morphological and syntactic criteria. In this study, in order to clarify the differences and similarities of the direct object element in French and Turkish in terms of morphosyntax, the morphological and syntactic properties of this element are presented within a contrastive analysis. It has been revealed that, in two languages, this element is used with transitive verbs. Morphologically, it has been found that this element does not change in French, but it can be transformed into a noun as a grammatical category. In Turkish, on the other hand, it is required to add the inessive (name) morphemes to the end of the morphologically definite object and that they should not be brought to the end of the indefinite object. This element, which is not compulsory in the sentence and indicates the verb performed in the sentence, can serve as a substitute for animate or inanimate referents in both languages. In Turkish, it is evaluated in two ways as a definite and indefinite object, while it is understood that there is no such discrimination in French. In addition, the position of this element in a sentence is obvious in French, but the position of the definite object in a sentence is unclear, and the location of the indefinite object is always before the predicate in Turkish.

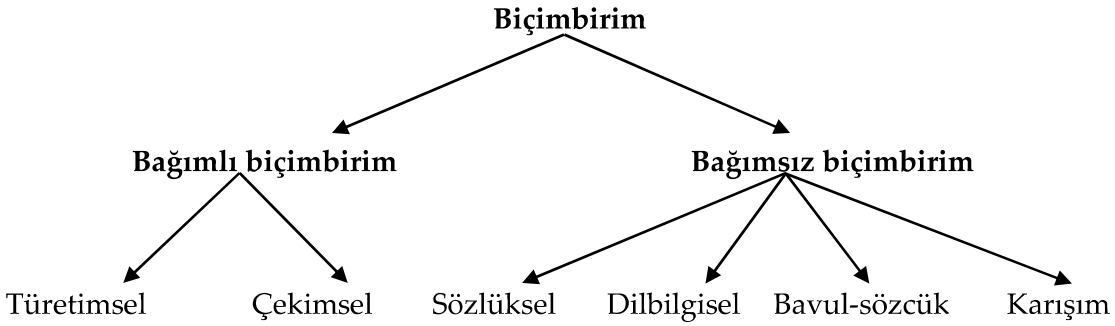
Keywords: linguistic, contrastive morphosyntax, direct object, French and Turkish

GİRİŞ: KURAMSAL ÇERÇEVE

Dilbilim ve alt alanları kapsamında, Ferdinand De Saussure'den sonra, özellikle 1950 yıllardan itibaren dillerin yapısı ve bu yapıların işlevleri konusunda önemli gelişmeler yaşanmaya başlar. Bu gelişmelerden biri dillerin daha iyi öğrenimini ve öğretimini sağlamak amacıyla ilk olarak 1941 yılında Whorf tarafından ileri sürülen ve 1950'li yıllara doğru Weinreich (1953) ve Lado (1957) tarafından iki veya daha fazla dilin dizgelerinin bir karşılaştırması anlamına gelen karşıtsal dilbilim ve karşıtsal inceleme ortaya çıkar. İki dili karşıtsal olarak ele alıp incelemesi, dil öğrenimi sürecindeki eksiklikleri ortaya koyup aşılmasına katkı sağlaması (Březinová'ya 2009, s. 10; Gaoudi 2012, s. 31); iki dilin yapısal, sessel, sesbilgisel, biçimsel, sözdizimsel farklılıklarını sözcüğü sözcüğüne, titiz ve sistematik bir karşılaştırmaya ve dil öğrenimi sürecinde belirli zorluklara daha iyi uyarlanmış yöntemlerin uygulanmasına olanak tanıması, karşıtsal dilbilimin ilk hedefi arasında yer alır (Debyser,1970, s. 31). Karşıtsal dilbilim eleştirilere maruz kalsa da geçerliliğini bugün de koruyan bir alandır. Dolayısıyla bu çalışmamızda, Fransızca ve Türkçedeki dolaysız nesne (DN) ögesini karşıtsal bakımdan incelemeyi amaçlamaktayız.

Dil incelemeleri sürecinde bir dil, yapısal yönden ögelerine ayrıştırılıp incelenir. Daha sonra söz konusu ögeler ulamlarına, türlerine ve işlevlerine göre sınıflandırılır. Her bir dil, belli ve birbirinden farklı ses birimlerden oluşur. Her bir ses birim, sesbilim düzleminde çizgisel/doğrusal (Fr. linéaire) bir sıraya göre dizilip işlevsel ögeler olan ses ve seslem ögelerini belirler. Sesbilim düzleminin bir üst düzlemi olan biçim bilgisinde bu ses ve seslemler, bir dilde biçimbirimleri ve sözcükleri ortaya çıkarırlar. Biçim bilgisi düzleminden sonraki düzlem ise, sözdizimsel düzlemdir. Bu düzlemde belirli biçimbirimlerin ve sözcüklerin bir araya gelerek sözdizimsel kurallara göre oluşturulan ve duygu, düşünce, istek, haber gibi durumları belirtmek için oluşturulan ve anlam bütünlüğü bulunan söz dizisi, tümce kurulur. Dilbilimin geleneksel alt dalı biçimbilim (Fr. morphologie), bir dilin biçim bilgisini ve sözdizimi (Fr. syntaxe), biçimbirim ile sözcüklerin bir araya

gelerek oluşturdukları tümceyi incelerler. Bunlardan ilki biçimbilim, dilbilimsel en küçük birim olan ve anlamı bulunan biçimbirimi (Fr. morphème) inceleyen bir bilim dalıdır (Choi-Jonin, & Delhay, 1998, s. 69). Anlam farklılıklarıyla düzenli olarak ilişkilendirilen sözcükler biçimindeki değişkenlikleri inceleyen biçimbilime yönelik modern yaklaşımların çoğunun merkezinde yer alan biçimbirim kavramı, sözcüklerin iç yapısı üzerine yapılan bir çalışmanın dikkate alması gereken bazı olguları yalnızca basit bir şekilde açıklamayı mümkün kılar (Gardes-Tamine, 2010, s. 55). Diller içinde birçok biçimbirimle karşılaşmak mümkündür ve biçimbirimlerin her birini dizisel eksende değiştirip ayırarak değiştirim (Fr. commutation) görevi gören ve daha sonra bunların dağılımını (Fr. distribution) gösteren biçimbilim, bunların incelenmesiyle ve sınıflandırılmasıyla uğraşır. Ayrıca bu biçimbirimleri, Şekil 1'de görülebileceği gibi, bağımlı ve bağımsız olarak ayırmak olanaklıdır. Bu biçimbirimler genel olarak *sözlüksel* (Fr. morphème lexical) (Ör: ev / maison, ay / lune) ve *dilbilgisel* (Fr. morphème grammatical) (Ör: {-A-}, {-DA-}, {-Dan-} / {-ons-}, {-eur-}, {-s-}; *türetimsel* (Fr. morphème dérivationnel) (Ör: şarkı-cı / chant-eur) ve *çekimsel* (*bükünlü*) (Fr. morphème flexionnel) (Ör: {-A-}, {-DA-}, {-Dan-} / {-ons-}, {-ez-} , birden fazla birleşkebirimi (Fr. synthème) temsil eden *bavul-sözcük* (Fr. morphème portemanteau) (Ör: ev-ler-im / mes maisons) ve Türkçede olmayıp Fransızcada bulunan *karışım* biçimbirim (Fr. morphème amalgamé) (Ör: a le = au / de les = des) olarak sıralanır (Choi-Jonin, & Delhay, 1998, s. 67-71).

Şekil 1. *Biçimbirim Türleri*[1]

Bağımlı biçimbirimler, kesinlikle tek başlarına bir biçime ve işleve iye olmazlar. Her zaman diğer biçimbirimlerle birleşerek bir biçime iyedirler. Ek (Fr. affixe) terimi, bir köke eklenen dilbilgisel biçimbirimleri belirtmek için de kullanılır. Ekler bağımlı biçimbirimlerdir. Bağımsız biçimbirimler, kesinlikle tek başlarına bir biçime ve işleve iye olurlar (Choi-Jonin, & Delhay, 1998, s. 67-71).

Her biçimsel birim en az bir anlam birimi yani anlamsal birimcik (Fr. morpho-sémantique) olduğu için, dilbilim için önemli bilim alanlarından birini oluşturan biçimbilim, anlambilime (Fr. sémantique) bağlı olur. Ayrıca biçimbilim, dillerde tümce oluşumları, sözcük dizimlerinin ve biçimbirimlerin birleşim kuralları, sözdizimsel ve tümce kurma sürecindeki birleşim kuralları ile ilgilenen sözdizimiyle de ilişkilidir (Topaloğlu, 2022, s. 41). Zira biçimbirimlerin her biri, sözdizimsel ilişkilerin işaretlerini taşır ve bu durum, biçimbilimin sözdizimine bağlı olmasını sağlar. Diğer taraftan biçimbilim, sözcüklerin en küçük biçimbirimini incelediği için, sözcüklerin oluşum süreciyle ilgilenen sözlüğe de bağlıdır. Böylece biçimbilimin aslında bağımsız bir bilim alanı

[1] Şekil 1'deki veriler, (Choi-Jonin, I., & Delhay, C.; Presses Universitaires de Strasbourg tarafından yayımlanmış olan "Introduction à la méthodologie en linguistique (1998, s. 67-72. Yayın hakkı 1998) adlı çalışmasından esinlenerek hazırlanmıştır.

olmadığını ve biçimsel-anlambilim (Fr. morphosémantique) veya biçimsel-sözdizimi (Fr. morphosyntaxe) olarak alınması gereken bir bilim alanı olduğunu gösterir (Gardes-Tamine, 2010, s. 55). Bu bilgilerden hareketle, karşıtsal bakımdan Fransızca ve Türkçe dolaysız nesne olgusunu sadece biçimbilim ve sözdizim alanlarının birbirleriyle ilişkisini inceleyen biçimsel-sözdizimi boyutuyla ele alacağız.

Biçimbilim ve sözdizimi, her ikisi de dilbilim alanı olarak farklı düzeylerde olsa da dilsel yapıların oluşum kurallarıyla ilgilenirler. İlk olarak, modern dilbilimin alt alanı olan biçimbilim, sözcüklerin yapısı ve ad, ön ad, adıl, eylem çekimi, belirteç, belirleyici gibi değişken sözcük biçimlerini inceler. Bu alan, bağımsız sözcük olan biçim (birimcik) (Fr. morphe) ve bir bağımlı biçimbirim olan ve *bir şeyin bilimi* anlamına gelen (Fr. -ologie) olmak üzere iki biçimbirimden oluşur ve herhangi bir dilin en küçük anlam birimleri olan biçimbirimleri araştırır ve inceler. Biçimbilim, değiştirim izleği ve dağılım çalışması ile sınırlandırılan en küçük anlambirimlerin (Fr. monème) alabileceği ses veya yazım biçimlerini çözümler. Ancak sözlüksel anlambirim (Fr. monème lexical (lexème) / mot plein) ve dilbilgisel anlambirimin (Fr. monème grammatical / mot vide), Amerikalı ve Anglosakson gibi dilbilimcilerin aynı yapıdan söz edip farklı adlandırdıkları sözlüksel biçimbirimle ve dilbilgisel biçimbirimle (Fr. morphème lexical (lexème) / morphème grammatical; mot lexical / mot grammatical) karıştırılmaması gerekir. Her ayırıcı özellik gibi anlambirim iki farklı yönden ele alınabilir. Bunlardan ilki, anlamı ve değeri olan gösterilen (Fr. signifiée) ve ikincisi ses biçimi altında onu ortaya çıkaran ve ikinci eklemleme birimlerinden oluşan gösteren (Fr. signifiant) yönleridir. İkinci yönü sesbirim olarak da adlandırılabilir. Anlambirim aslında Latince veya Yunanca biçimbirimlerin birleşmesiyle oluşan *sözcük* teriminin (Fr. savant) sadece eş değeridir. *(Vous) parl-ez* (konuşuyorsunuz) gibi bir sözcük, belli bir hareket türünü bildiren *parl- /paRl/* sözlüksel anlambirimi gösterirken, bir ya da birden fazla konuşucuyu gösteren *{-ez}* /ɛ/ dilbilgisel anlambirimi gösterir. Bu iki anlambirimden ilki olan *parl- /paRl/* anlamı olan bir kavrambirimken (Fr. sémantème) veya diğer değişle sözlüğün anlambirimi yani bir sözlükbirimken (Fr. lexème), ikincisi *{-ez}* /ɛ/ biçimden başka bir şey olmayıp anlamı bulunmayan dilbilgisel biçimbirimdir (Martinet, 1980, s. 16; Tesnière, 1959, s. 53).

Biçimbirimler, *maison-**s*** / *ev-**ler*** çoğul yapma biçimbirimleri gibi sözcüklerin yapısındaki dil olgularına ilişkin kurallarla ilgilenir ve *chant-**er*** / *şarkı söyle-**mek***, *chant-**eur*** / *şarkı-**cı*** örneklerindeki gibi anlam ayırıcı en küçük sesbirimlerden oluşurlar. Dilbilgisi açısından doğru tümcelerin oluşturulmasına ilişkin geniş bir bilgiyi içinde barındıran sözdizimi, sözcüklerin dizimlerini ve tümce oluşturmak için sözcüklerin birleştirilebileceği yöntemleri inceler. *Il chante bien* / *güzel şarkı söyler*; *j'aime ce chanteur* / *bu şarkıcıyı severim* örneklerinde görülebileceği gibi çekimli bir eylem Fransızcada özneden sonra, Türkçede tümce sonunda konumlanırken, aynı eylem bir nesneye veya bir ada dönüştüğünde tümce içindeki dizimsel yeri değişir ve bu dizisel değişimi sözdizimi inceler. Böylece biçimsel-sözdizimi, özellikleri biçimsel ve sözdizimsel ölçütlerle tanımlanabilen dilbilgisi ulamlarının incelenmesiyle ortaya çıkar. Biçimsel-sözdizimi, dilbilgisi biçimleri aracılığıyla ifade edilse de her dilin kendine özgü dilbilgisi biçimleri bulunur ve kimi zaman diller arasında dilbilgisi biçimleri benzerlik gösterse de birçok bakımdan farklılıklar sunabilirler. Örneğin; Fransızcada *à* ve *de* ilgeçleri yer bildirme değerlerinde yönelme ve çıkma bildirip bağımsız olarak tümcede yer

alırlarken, Türkçede ad durum biçimbirimlerinden {-A-} yönelme ve {-Dan-} çıkma belirtirler. Türkçede bunlar sözcüğe sondan eklendikleri için, bağımlı dilbilgisel yapılardır. Dolayısıyla birbirlerinden farklı diller, dilbilgisel biçimleri ve sözcük dizimleri veya tümcelerin içindeki sözcükleri ilişkilendirip kurallı ve anlamlı bir tümce oluşturmak için biçimsel-sözdizimi izleklerine göre sınıflandırılabilirler (Feuillet, 1988, s. 35-58; Lilia Rissman, Geraldine Legendre, and Barbara Landau, 2013, s. 1-4).

Biçimsel-sözdizimi, dilbilgisel olarak bir tümce oluşturmayı olanaklı hale getiren yapıların sözcük biçimlerini, düzenli ve düzensiz ad çekimlerini, belirli ad ve eylemlerin düzensiz değişkenlerini inceler. Ayrıca bu bilim alanı, ad etrafındaki tanımlıklar, eylemler, ön adlar, belirteçler, ilgeçler, adıllar gibi sözdizimsel yapıların ve bir tümce veya tümce içindeki sözcüklerin ve sözcük gruplarının ve dizimlerinin düzenlenmesini kapsar (Feuillet, 1988, s. 35-58). Dolayısıyla Fransızca ve Türkçe nesne ulamını biçimsel-sözdizimi bakımından incelemeyi ve bu ulamın değişkenliklerini hem biçimsel hem de sözdizimsel yönden ortaya koymayı, iki dildeki farklı yönlerini belirlemeyi ve bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt bulmayı hedeflemekteyiz.

- Fransızca ve Türkçede yer alan dolaysız nesne ulamı veya oluşumu biçimsel olarak nasıldır? Bu ulam yapısal olarak türetimsel mi yoksa çekimsel bir özelliğe mi iyedir? Dolaysız nesne biçimsel yönden sözcük diziminde hangi grupta bulunur ve sözdizimsel açıdan bir tümcenin neresinde görev görür?

- Dolaysız nesne, biçimsel olarak farklı bir dilbilgisel ulama dönüşürse, işlevsel açıdan aynı görevi yerine getirir mi ve başka bir biçime dönüşebiliyorsa, dönüşmüş olduğu ulamın dilbilgisel türü nedir ve bu ulam, sözdizimsel olarak nasıl bir konuma ve tümce içinde nasıl bir işleve iye olur? Bu işlev iki dilde nasıldır? Benzerlik veya farklılık gösterir mi?

Bu sorulara yanıt verebilmek amacıyla öncelikle Fransızca ve Türkçe nesne ulamlarını tanıttıktan sonra, bunları nasıl incelendiğimizi ifade edip elde edilen verileri ayrıntılı olarak bütün yönleriyle sunacağız.

2. FRANSIZCA VE TÜRKÇEDE TÜMCENİN TAMAMLAYICI ÖGESİ NESNE

Nesne, bir tümcenin oluşumu için tümcede bulunma zorunluluğu olmayan ancak tümce içinde kullanıldığında yüklemi tamamlayan bir dilbilgisel ögedir. Eklemeli (bitişken) diller grubunda yer alan Türkçe, biçimbirim olarak adlandırılan görevli eklerin sözcüklere sondan eklenmesiyle kavramlara karşılık bulur. Sözcük türetimi sürecinde, sözcük köküne gerek yapım gerekse çekim biçimbirimi ya da her ikisi, birden fazla ve aynı anda sözcük köküne getirilse bile sözcüğün kökü hiçbir değişikliğe uğramaz. Bu bağlamda Türkçe, yalın halde bulunan veya herhangi bir biçimbirim eklenmemiş ad veya ad işlevli bir sözcük grubuna {-(y)I-} ve {-(y)U-} belirtme biçimbirimlerinden birinin adın sonuna getirilmesiyle ad, tümcede yüklemin doğrudan etki ettiği ve kendine bağladığı, tümcenin tamamlayıcı (tümleci) ögesi olan nesneye dönüşür. Türkçede iki türde bulunan nesne ulamı, sonuna belirtme biçimbirimini aldığında belirtili nesne; sonuna herhangi bir biçimbirim eklenmediğinde belirtisiz nesne olarak adlandırılır. Diğer taraftan çekimli diller grubunda yer alan Fransızca, sözcük köklerine yapım veya çekim biçimbirimi eklendiğinde,

Türkçedeki duruma karşıt olarak, sözcük kökleri değişebilir. Kimi durumlarda sözcüğün kökünü bulmak çok zor olabilir (Ergin, 2009, s. 8; Özkan, 2013, s. 37; Vardar, 2002, s. 147). Fransızcada dolaylı tümlecin aksine (Fr. complément circonstanciel) nesne tümleci (Fr. complément d'objet), tümce kurulumu için tümce içinde zorunlu olarak bulunmasa da tümce için gerekli bir ulamdır. Fransızcada ilgeç kullanımına göre bu nesne ulamı, dolaylı (Fr. complément d'objet indirect) ve dolaysız (Fr. complément d'objet direct) olmak üzere iki türde bulunur (Grevisse & Goosse, 2011, s. 335). Fransızca dolaylı nesne, farklı bir dilbilgisel ulamı kapsar ve başka bir bilimsel inceleme yapılmasını gerektirir. Dolayısıyla Fransızcada nesne ögesini sadece dolaysız başlığı altında Türkçedeki nesne ögesi ile karşıtsal bakımdan inceleyeceğiz.

2.1. Fransızca ve Türkçede Dolaysız Nesne

Dolaysız nesne, Fransızcada ya bir kişi veya bir nesnedir (şeydir) ve eylemdeki oluş ve kılış, söz konusu kişi veya nesne (şey) üzerinde gerçekleşir. Fransızca bir tümcede dolaysız nesneyi bulabilmek için eyleme kişi için *kimi?* (Fr. qui) ve nesne (şey) için *neyi?* (Fr. quoi) soruları sorulur. Tümce içinde dolaylı nesne ögesinden her zaman daha önce konumlanmasından ötürü, ilk nesne (Fr. objet premier) olarak da adlandırılan dolaysız nesnenin kullanıldığı bütün eylemler geçişlidir ve edilgen çatıda nesne, özne işlevini görür. Fransızcada dolaysız nesne ögesinin birbirinden farklı özellikleri bulunur. Fransızcadaki dolaysız nesne ögesinin Grevisse & Goosse'dan (2011, s. 385-387) derlediğimiz bu özelliklerini örnekleyerek belirtelim.

- Fransızcada dolaysız nesne ad, özel ad veya ad dizimi ya da ad genişlemesi grubu da olabilir.
  - J'ai vu ***mon père*** (***Babamı*** gördüm).
  - J'ai gardé ***le sac que mon ami a oublié*** (***Arkadaşımın unuttuğu çantayı*** sakladım).
- Herhangi bir adlaşmış öge de dolaysız nesne olabilir.
  - Les élèves ont appris ***le {-i-}*** ce qui est le morphème de mode. (Öğrenciler, kip biçimbirimi olan ***{-i-}*** 'yi öğrendiler.
- Bir dolaysız nesne adın yerine kullanılmış adıl da olabilir.
  - Mon fils a rencontré ses amis dans la rue. Il ***les*** aime beaucoup (Oğlum sokakta arkadaşlarıyla karşılaştı. ***Onları*** çok seviyor).
  - J'ai acheté ***celle-ci*** (***Bunu*** satın aldım).
  - Tu veux ***du café*** ? Oui, j'***en*** veux bien (Kahve alır mısın? / Evet, ***ondan*** çok isterim).
- Dolaysız nesne, eylemin ad gibi kullanılan biçimi, eylemlik veya eylemlik grubu da olabilir.
  - J'aime ***manger*** (***Yemek yemeyi*** severim).
  - J'aime ***manger du poisson*** (***Balık yemeyi*** severim).
- Fransızcada dolaysız nesne, yantümce de olabilir.
  - Je sais ***que tu es malade*** (***Hasta olduğunu*** biliyorum).
- Dolaysız nesne, dolaylı soru ya da ünlem de olabilir.
  - Il m'a demandé ***si je l'appelle quand elle arrive*** (***Vardığında onu arayıp aramayacağımı*** bana sordu).
  - Je ne sais pas ***combien tu m'aimes*** ! (***Beni ne kadar sevdiğini*** bilmiyorum).
- Dolaysız nesne, ilgi adılı biçiminde de oluşabilir.

– J'aime ***qui m'aime*** (***Beni seveni*** severim).

Fransızcada dolaysız nesnenin sadece bir sözcükten oluşan bir öge olmadığını ve farklı biçimlerde oluşabildiğini nesnenin özellikleri ve bunlara verilen örnekler göstermektedir. Fransızca dolaysız nesne, bazı kural dışı durumlar bulunsa da *Le médecin a soigné* ***le malade*** → ***Le malade*** *a été soigné par le médecin* / *Doktor* ***hastayı*** *muayene etti* → *Doktor tarafından* ***hasta*** *muayene edildi* örneğinde görülebileceği gibi edilgen çatıya dönüşebileceğini de belirtmek gerekir. Ancak bu ögenin edilgen çatıya dönüşümü *avoir* (iye olmak), *pouvoir* (-ebilmek, -abilmek), *prendre la fuite* (kaçmak), *perdre la tête* (soğukkanlılığını yitirmek) gibi eylemlerden sonra, dolaysız nesne yer alsa bile edilgen çatıya dönüşüm gerçekleşmez. Ayrıca Fransızcada dolaysız nesne, eyleme bağlı bir ögedir ve bundan ötürü bu ögenin tümce içindeki yeri, ***ma mère***, *je* ***l'****ai appelée* / ***Benim annem***, *ben* ***onu*** *aradım* örneğinde görülebileceği gibi vurgulamak için, nesne ya da tümleci tümcenin başında kullanma (Fr. thématisation / İng. topicalisation) dışında yeri değiştirilemez. Normalde dolaysız nesne olmadan kullanılan bazı eylemler, *aller son chemin* (kendi yoluna gitmek), *s'aimer d'amour tendre* (birini şefkatle sevmek), *vivre sa vie* (kişinin kendi yaşamını yaşaması), *jouer gros jeu* (büyük oyun oynamak/kumar oynamak) örneklerinde olduğu gibi kimi zaman eylemin kendisinin işaret ettiği oluş ve kılış özelliklerini yansıtan ve tamamladığı eylemde var olan anlamın çoğunu içeren bir iç nesne tamamlayıcısı (Fr. complément d'objet interne) alabilirler. İç nesne tamamlayıcısı eylemin anlamını tekrar etmez aksi halde gereksiz tekrara (Fr. tautologie) düşer. Bu kavram, yardımcı eylemin tamamlayıcısı niteliğindedir ve *jeter un coup d'œil* (bir göz atmak), *faire une promenade* (yürüyüşe çıkmak), *avoir envie* (canı istemek) örneklerindeki gibi burada kullanılan yardımcı eylemin yapısı, anlamın esasen tamamlayıcı tarafından sağlandığı sözlü bir ifadedir. Ayrıca *il a marché* ***trois cent kilomètres*** (üç yüz kilometre yürüdü), *la clôture mesure* ***cinq metres*** (çit beş metredir) örneklerinde görülebileceği gibi ölçüm tamamlayıcısı biçiminde görev gören ve bir ölçümü, değeri, fiyatı, alanı, ağırlığı belirtmek için kullanılan bir sözcük veya sözcük grubu dolaysız nesneymiş gibi görünebilir. Ancak iç nesne tamamlayıcısı, yardımcı eylem yapısı ve ölçüm tamamlayıcısı türleri, dolaysız nesne gibi görünseler de bunlar kendilerine özgü anlamsal ve sözdizimsel kurallara bağlıdırlar (Grevisse & Goosse, 2011, s. 335-336).

Fransızcada olduğu gibi Türkçede de nesne ögesi bir kişi veya bir nesnedir (şeydir) ve eylemdeki oluş ve kılış, bu kişi veya nesne (şey) üzerinde gerçekleşir. Türkçe bir tümcede *kimi?* ve nesne (şey) için *neyi?* soruları sorularak belirtili ve *ne?* sorusuyla belirtisiz nesne ögesi bulunabilir. Nesne ögesi, Fransızcadaki gibi Türkçede dolaysız nesne olarak adlandırılmasa bile bu ögenin tanımı yapılırken yüklemin *gösterdiği oluş ve kılıştan doğrudan yani dolaysız etkilenen* (Bkz. Özkan, 2013, s. 37) olarak belirtilir ya da Vardar'ın (2002, s. 200) adlandırdığı gibi *düz tümleç* denilebilir ancak nesnenin bazı durumlarda yüklemden doğrudan etkilenmeyebildiğini de belirtmek gerekir. Dolayısıyla bu çalışmada, Fransızcada yer alan ve geçişli eylemlerle aynı işlevi gören dolaysız nesne adlandırmasını terim birliğini sağlamak amacıyla Türkçedeki *nesne* veya *düz tümleç* nitelemesi yerine kullanmayı uygun buluyoruz. Türkçede dolaysız nesne de edilgen çatıda, sözde özne konumundadır. Türkçe nesne ögesinin de birbirinden farklı özellikleri vardır. Dolaysız nesnenin Özkan'dan (2013, s. 37-43) toparladığımız bu özelliklerini örnekleyerek gösterelim.

- Türkçede dolaysız nesne ögesi her zaman belirtme durumunda ad, özel ad veya ad işlevli bir dizimdir.
  - ***Babamı*** gördüm.
  - ***Arkadaşımın unuttuğu çantayı*** sakladım.
- Ortaç veya ad-eylem gibi herhangi bir adlaşmış öge de dolaysız nesne olabilir.
  - ***Kaybettiği telefonu*** buldu.
- Türkçede bir dolaysız nesne adın yerine kullanılmış adıl da olabilir.
  - Sev ***beni***, seveyim ***seni***.
- Fransızcadan farklı olarak Türkçe dolaysız nesne sonuna {-(y)I-} ve {-(y)U-} biçimbirimlerini alırsa, belirli bir varlığı işaret eder ve belirtili nesne adını alır. Ancak dolaysız nesnenin sonuna herhangi bir biçimbirim gelmezse, dolaysız nesne yalın durumda kalır ve belirtisiz nesne adını alır.
  - Annemin ***güzel yemeği*** burnumda tütüyor (Neyi? Güzel yemeği → Belirtili nesne).
  - Anneme ***çiçek*** gönderdim (Ne? Çiçek → Belirtisiz nesne).
- Türkçede dolaysız nesne ögesi, geçişli eylemlerin dışında geçişlilik özelliği taşıyan ad-eylem veya ortaç gibi eylemsilerin de nesnesi veya eylemsinin kendisi nesne olabilir.
  - ***Görmeyen gözü*** ne yapayım (Ortaç + nesne = Ortaç dizimi).
  - ***Kitap okumayı*** sevse de az okur (Ad + nesne olan ad-eylem = Ad-eylem dizimi).
- Dolaysız nesne, tümce içinde bir başka tümce şeklinde de bulunabilir.
  - ***Beni çok üzdün*** diye bağırdı!
- Bir tümcede birden çok nesne kullanılabilir ancak hem belirtili hem de belirtisiz nesne aynı anda bir tümcede yer alamaz ve sıralı tümcelerde bir nesne veya birden fazla nesne ortak olarak görev görebilir.
  - ***Beni*** seviyor, öpüyor ve görmek istiyor.
  - ***Beni***, ***seni*** ve ***bebeğimizi*** seviyor.
  - ***Beni***, ***seni*** ve ***bebeğimizi*** ***seviyor***, ***öpüyor*** ve ***görmek istiyor***.

Fransızcada ve Türkçede nesne ögesinin ad, özel ad veya ad dizimi, herhangi bir adlaşmış öge, adıl, geçişlilik özelliği taşıyan eylemlik veya eylemlik grubu, yantümce, dolaylı soru ya da ünlem gibi oluşum özellikleri benzerlik sunar. Bu dillerde ad-eylem veya ortaç gibi eylemsilerin de nesnesi veya eylemsinin kendisi nesne olabilir. Ayrıca nesnenin kullanımı için geçişli bir eylemin varlığı da iki dilde geçerlidir ve nesne tümce veya yantümce biçiminde bulunabilir. Her iki dilde sıralı tümcelerde bir nesne veya birden fazla nesne ortak olarak tümcede kullanılabilir. Fransızca ve Türkçede dolaysız nesnenin yükleme bağlanabilmesi için, yüklem ile dolaysız nesne arasına herhangi bir aracı ögenin gelmesine gerek yoktur. Ancak Fransızcada dolaysız nesne ögesi, ilgi adılı biçiminde oluşabilirken, Türkçede böyle bir kurulumu ortaç gösterir. Fransızcaya özgü olarak nesneye erillik, dişillik ve çokluk biçimbirimleri ve dönüşümleri dışında hiçbir biçimbirim getirilmez. Türkçede belirtme durum biçimbirimleri getirilip belirli bir kişi veya nesne işaret edilebilir ve nesneye biçimbirim eklenmeden belirtisiz biçimde de bırakılabilir. Her iki dilde nesneyi bulmak için aynı sorular yöneltilse de Türkçede belirtisiz nesnenin tümcede bulunması için ayrı bir soru daha sorulur. Fransızca ve Türkçede nesne adıl tümlece dönüşebilir ancak Türkçede bu

adılların belirtili nesne olabilmeleri için, bunların sonuna belirtme çekim biçimbirimleri eklenmelidir; eklenmezse belirtisiz nesneye dönüşürler. Fransızca ve Türkçede bir tümcede birden çok nesne kullanılabilir ancak Türkçede hem belirtili hem de belirtisiz nesne aynı anda bir tümcede yer alamaz.

Fransızca ve Türkçe dolaysız nesne ögesinin oluşum özellikleri, birçok açıdan benzerlik sunar. Fransızca ve Türkçede dolaysız nesne ögesinin benzer özelliklerine karşın, bunların biçimsel-sözdizimi bakımdan farklılık göstereceğini ileri sürüyoruz.

3. YÖNTEMSEL ÇERÇEVE

Fransızca ve Türkçede dolaysız nesne ulamı, karşıtsal inceleme yöntemiyle ele alınmıştır. Öncelikle, Fransızca ve Türkçedeki bu ulamın türleri, biçimsel bakımdan ayrıntılı olarak karşıtsal açıdan incelenmiş, iki dildeki benzer ve farklı yönleri ortaya çıkarılmıştır. İki dilde de biçimsel olarak hangi dilbilgisel ulamda yer aldığı ve dilbilgisel açıdan hangi ulamlara dönüşebildiği saptanıp örneklerle gösterilmiştir. Bu incelemelerden sonra, elde edilen her dilbilgisel ulamın sözdizimsel açıdan hangi dizimsel grupta değerlendirildiği ile ilgili örneklere yer verilmiştir. Söz konusu dizimsel grupların da tümce içinde sözdizimsel konumu incelenip, bunların örnekleri ortaya konmuştur. En sonunda ise, Fransızca ve Türkçede dolaysız nesne ulamının biçimsel ve dilbilgisel ulamları ile bunların sözdizimsel konumları açıklığa kavuşturulup benzer ve farklı yönleri karşıtsal açıdan belirtilmiştir.

4. BULGULAR

Öncelikle Fransızca ve Türkçede dolaysız nesne ayrı başlıklar altında biçimsel olarak incelendikten sonra, tamlama dizimi durumlarının ve dönüşebildikleri biçimlerin sözdizimsel olarak bir tümcede nereye konumlandığı açıklanıp örneklerle gösterilmiştir.

4.1.1. Fransızca ve Türkçede Dolaysız Nesnenin Biçimsel-sözdizimi İncelemesi

Fransızca dolaysız nesne biçimsel olarak incelediğinde, tamlama dizimi halinde yani bir kişi veya bir nesne (şey) biçiminde kullanıldığında, başına bir belirli, belirsiz veya kısmi tanımlık, iyelik, işaret, belgisiz veya sayı ön adları belirleyicilerinden (Fr. déterminant) birinin gelmesi gerekir. Bu bilgiyi daha açık olarak göstermek amacıyla Tablo 1 üzerinde bu belirleyicileri belirttikten sonra, örneklerle dolaysız nesnenin biçimini inceleyeceğiz.

Tablo 1. Fransızca tanımlık, iyelik ön adı ve işaret ön adı belirleyicileri

Tanımlık	**Belirli**	**Belirsiz**	**Kısmi**
Tekile	le	un	du

		ril					
		Tekil dişil	la	une	dela		
		Tekil eril/dişil	l′	Ø	del′		
		Çoğul eril/dişil	les	des	Ø		
İyelik önadı		Kişi	1	2	3	4	5	6
		Tekil eril	mon	ton	son	notre	votre	leur
		Tekil dişil	ma	ta	sa			
		Çoğul	mes	tes	ses	nos	vos	leu

		leril/dişil						rs
	İşaret önadı	Tekil eril	ce~cet					
		Tekil diş	cette					
		Çoğul eril/diş	ces					
	Belgisiz önadı	Tekil eril	certain	aucun	ø	ø	chaque	autre	tout
		Tekil diş	certaine	aucune					
		Çoğul	certains	ø	plusieurs	quelq	ø	autr	tous

		eril				ues		es	
		Çoğul dişil	certains	ø	plusieurs	quelques	ø	autres	toutes
Sayı önadı		Tekil eril	un						
		Tekil dişil	une						
		Çoğul eril	deux	trois	quatre	cinq	six	sept	etc.
		Çoğul dişil	deux	trois	quatre	cinq	six	sept	etc.

Tablo 1'de görülebileceği gibi Fransızcada tanımlıklar, adın önünde konumlanırlar ve adı belirli, belirsiz ve kısmi olarak tanımlayarak sayı ve cinsiyet yönünden ada uyum sağlarlar ancak özel adların önünde tanımlık kullanılmaz. Fransızcada iyelik ön adları, adın önünde kullanılırlar ve adın kime veya neye iye olduğunu belirleyerek sayı ve cinsiyet yönünden ada uyarlar. Fransızcada işaret ön adları, adın önünde dizilirler ve adı işaretleyerek sayı ve cinsiyet açısından ada uyumlu olurlar. Belgisiz ön adlar, Fransızcada çok sayıda olduklarından hepsine Tablo 1'de yer verilememiştir. Ancak bütün bu ön adları temsil eden Tablo 1'deki örneklerden anlaşılacağı gibi adın önünde kullanılarak, sayı ve cinsiyet bakımından ada uyum sağlarlar. Bazı belgisiz ön adların

tekil eril veya dişil, çoğul eril veya dişil biçimleri yoktur; bazıları tek bir biçimle işlev görür. Sayı ön adlarında sadece *bir* (Fr. un/une) sayısı eril ve dişil biçimini korur. Diğer biçimler cinsiyet yönünden uyum sağlamazlar ve her zaman çoğuldurlar (Grevisse & Goosse, 2011, s. 778-786). Önlerine geldikleri ad ile aralarına, sayı ve cinsiyet bakımından uyum sağlayarak sadece adı niteleyen bir ön ad gelebilir. Bazı adlar biçimsel olarak kendiliğinden eril ve dişilken, bazı eril adların sonuna dişil biçimbirimi {-e-} eklenerek, dişil biçime dönüştürülür. Bu bilgilerden hareketle önüne bir belirleyici gelen Fransızca dolaysız nesneyi, önce biçimsel ve daha sonra sözdizimsel olarak örneklerle inceleyelim.

Tablo 2. Fransızca dolaysız nesnenin belirleyicilerle oluşumu

Eril tekil			**Dişil tekil**		
J'ai acheté	le ce un mon ton son notre votre leur	livre+Ø.	J'ai acheté	la cette une ma ta sa notre votre leur	maison+Ø.
Eril çoğul			**Dişil çoğul**		
J'ai acheté	les mes tes ses nos vos leurs ces	livre+s.	J'ai acheté	les mes tes ses nos vos leurs ces	maison+s.

Fransızcada dolaysız nesne önünde belirli ve belirsiz tanımlık, iyelik ön adı ve işaret ön adı gelse bile bu ulam biçimsel olarak sayı ve cinsiyet biçimbirimleri dışında başka bir biçimbirim almaz ve biçimsel olarak yalın halde bulunur. Ancak yalın halde olsa da dolaysız nesne ögesi olabilmesi için önüne bu dilbilgisel ulamların gelmesi gerekir. Bu yapılar ile sözcüğün arasına sadece niteleme ön adı girebilir. Yalnız bu dilbilgisel ulamlar özel adların önünde kullanılmazlar ve buna karşın, aşağıdaki örnekte görülebileceği gibi, özel bir ad doğrudan yükleme bağlanarak dolaysız nesne ögesine dönüşür.

- J'aime ***Kévin***. (Kévin'i severim).
- ***Qui*** est-ce que j'aime ? → ***Kévin***. (***Kimi*** severim → ***Kévin'i***).

Kısmi tanımlık, belirsiz veya sayılamayan bir miktarı ifade eden adların önünde kullanılır ve bu özelliğinden dolayı çoğul bir biçimi bulunmaz. Aşağıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, bu dilbilgisel yapı biçimsel açıdan herhangi bir değişikliğe uğramaz.

- Je mange ***du*** gâteau (Pasta yiyorum).
- Elle boit souvent ***de l'***eau (Sıkça su içer).
- Nous consommons ***de la*** bière (Bira içeriz).

Fransızcada bir adın, ad diziminin veya ad grubunun önlerine gelen belirleyiciler dışında dolaysız nesne olabilmeleri için, önlerine veya sonlarına herhangi bir biçimbirimin getirilmemesi gerekir.

Ad ve belirleyiciler arasındaki karşılıklı biçimsel-sözdizimi bağımlılık, ulamsal aktarım (Fr. translation / transcatégorisation) yoluyla sonsuz sayıda adlaşmış ögenin oluşumunu sağlayabilir (Tesnière, 1959, s. 82-83). Başka bir deyişle bir ön adın, bir belirtecin veya ilgecin, bir yan tümce bağlacının, bir tümcenin, bir harfin vs. başına, bunları tanımlamak, belirtmek veya işaret etmek amacıyla bir belirleyicinin getirilmesi sonucu, bunlar bir ada veya ad dizimine dönüşüp dilbilgisel ulamları değişir (Choi-Jonin, & Delhay, 1998, s. 152-153) ve böylece her biri birer dolaysız nesneye dönüşür. Ancak biçimsel olarak hiçbir değişiklik göstermezler.

- Les élèves ont appris ***le {-i-}*** ce qui est le morphème de mode (Öğrenciler, kip biçimbirimi olan ***{-i-}*** 'yi öğrendiler.
- Que va te bien, c'est ***le jaune*** (Sana yakışan ***sarı renktir***).
- On n'est pas accepté ***un je ne sais pas*** dans notre firme (***Bilmiyorum tümcesi*** firmamızda kabul edilmez.
- C'est difficile de prononcer ***les R*** en français (Fransızcada R'***leri*** söylemek zordur).

Örneklerden anlaşılacağı gibi, önüne bir belirleyici getirilerek adlaştırılan her ögenin dilbilgisel ulamı değişse bile bu öge biçimsel olarak aynı kalır ve önüne gelen belirleyiciler sayesinde dolaysız nesneye dönüşür. Öte yandan eylemin ad gibi kullanılan ve dolaysız nesne oluşturan eylemlik veya eylemlik grubu, biçimsel olarak herhangi bir değişikliğe uğramaz ve önüne bir belirleyici gelmez. Ayrıca bunların dolaysız nesne olabilmeleri için, yüklemle bu ulamların arasında kesinlikle bir ilgecin yer almaması ve dolaysız olarak yükleme bağlanmaları gerekir.

- J'aime ***manger*** (***Yemek yemeyi*** severim).
- Je souhaite ***aller au cinéma*** (***Sinemaya gitmeyi*** arzu ederim).

Örneklerdeki ***mang-er*** (ye-mek) ve ***all-er*** (git-mek) eylemlikleri biçimsel olarak hiçbir değişikliğe uğramamış ve yüklemle aralarına hiçbir dilbilgisel öge girmemiştir.

Dolaylı soru ya da ünlem olarak oluşturulan yantümceler ile tümleç görevi gören yantümceler dolaysız nesne ögesine dönüşürler ve bunların kuruluşları herhangi bir biçimsel değişikliğe uğramalarına yol açmaz.

- Je sais ***que tu es malade*** (***Hasta olduğunu*** biliyorum).
- Il m'a demandé ***si je l'appelle quand elle arrive*** (***Vardığında onu arayıp aramayacağımı*** bana sordu).
- Je ne sais pas ***combien tu m'aimes*** ! (***Beni ne kadar sevdiğini*** bilmiyorum).

İlk tümcedeki ***que*** tümleci, biçimsel bakımdan bir değişikliğe uğramadan yan tümceyi dolaysız nesneye dönüştürür. Aynı şekilde ikinci tümcede dolaylı soru yapan ***si*** ve ***quand*** soru biçiminin yantümceyi kurma sırasında biçimsel değişikliğe uğramadığı görülür. Son olarak ünlem yantümcesi oluşturan ***combien*** soru biçiminde de değişiklik gözlenmez.

Fransızca dolaysız nesne ögesi, ***qui*** ve ***que*** basit ilgi adılları biçiminde yantümce olarak oluşabilir. Aşağıdaki örneklerde görülebileceği gibi, bu adıllar dolaysız nesneyi oluştururken, herhangi bir biçimsel değişikliğe uğramazlar.

– Ma mère aime ***qui m'aime*** (***Beni seveni*** annem sever).
– ***Le livre que j'ai acheté*** est ennuyeux (***Satın aldığım kitap*** sıkıcıdır).

Yukarıda sıraladığımız ve dolaysız nesneyi oluşturan bütün dilbilgisel yapılar, adlar, ad dizimleri veya grupları, adlaşmış ögeler, ilgi adılları, dolaylı soru ya da ünlem yantümceleri ile tümleç görevi gören yantümceler biçimsel olarak bir adıla, daha açık bir ifadeyle, adıl tümlece (Fr. pronom complétive) veya nötr adıl tümlece (Fr. pronom neutre) dönüşebilirler (Ayrıntılı bilgi için bkz. Topaloğlu, 2020). Bunların her birine birer örnek verip inceledikten sonra, tamlama dizimi biçimlerini ve adıl ya da nötr adıl tümlece dönüşmüş biçimlerinin sözdizimsel konumlarını çözümleyeceğiz.

Öncelikle yukarıda örnek olarak verdiğimiz belirli ve belirsiz, iyelik ve işaret ön adları belirleyicileri ile önünde kullanıldıkları dolaysız nesnenin adıl tümlece dönüşümünü gösterelim.

Tablo 3. Fransızca dolaysız nesnenin adıl tümlece dönüşümü

Eril tekil			**Dişil tekil**		
	le			la	
	ce			cette	
	un			une	
Je	mon	livre+Ø.	Je	ma	maison+Ø.
vends	ton		vends	ta	
	son			sa	
	notre			notre	
	votre			votre	
	leur			leur	
	↓			↓	
→ **Je *le* vends.**			→ Je ***la*** vends.		
Eril çoğul			**Dişil çoğul**		
	les			les	
	mes			mes	
	tes			tes	
J'ai	ses	livre+s.	J'ai	ses	maison+s.
acheté	nos		acheté	nos	
	vos			vos	
	leurs			leurs	
	ces			ces	
	↓			↓	
→ **Je *les* ai achetés.**			→ Je ***les*** ai achetés.		

Örneklerden anlaşılacağı gibi, sayı ve cinsiyet biçimini belirterek, dolaysız nesnenin adıl tümlece dönüşümü sağlanabilir. Eril ve tekil dönüşümde ***le*** adıl tümlece dönüşürken, dişilde ***la*** biçimini alır. Dişil adıl tümleç, birleşik zamanlarda dişil olduğunda ortacın sonuna dişil {-e-} biçimbiriminin eklenmesi zorunludur. Eril ve dişil çoğul adıl tümleç biçimi ***les*** olurken, birleşik zamanlarda eril biçimin yer aldığı tümcedeki ortacın sonuna sayı yönünden çoğul olduğunu gösteren {-s-} biçimbiriminin getirilmesi gerekir. Dişilde ise hem dişil biçimbirim {-e-} hem de çoğul biçimbirim {-s-} ortacın sonuna sırayla eklenmelidir. Bütün bu oluşumlar, biçimsel olarak adıl

tümlece dönüşmüş olsalar bile işlevsel olarak dolaysız nesne ögesidirler. Özel adlar için de aynı adıl tümleçler, aynı biçimde ve işlevlerde kullanılırlar.

Kısmi tanımlık, biçimsel olarak farklı bir adıl tümlece dönüşür.

– Je mange ***du gâteau***. → J'***en*** mange**.**
– Elle boit souvent ***de l'eau***. → Elle ***en*** boit**.**
– Nous consommons ***de la bière***. → Nous ***en*** consommons**.**

Örneklerde görülebileceği gibi, dolaysız nesne ögesini oluşturan kısmi tanımlık, ayrıcasız olarak biçimsel yönden ***en*** adıl tümlecine dönüşür ve bu adıl, sayı ve cinsiyet uyumuna girmez.

Dolaysız nesne ögesi üretebilen ve ulamsal aktarım yoluyla oluşturulan adlaşmış ögeler, eylemlik veya eylemlik grubu, dolaylı soru ya da ünlem olarak kurulan yantümceler ile tümleç görevi gören yantümceler, ***qui*** ve ***que*** basit ilgi adılları ile ortaya çıkan yantümcelerin tümü ***le*** nötr adıl tümlecine dönüşebilir. Bu ulamlar eril, dişil veya çoğul olsalar bile yerlerini alacak nötr adıl tümleci ***le*** (onu) değişmez (Fr. invariable) olduğundan, bu adıl tümleç sayı ve cinsiyet yönünden herhangi bir uyum sağlamaz.

– C'est difficile de prononcer ***les R*** en français.
  C'est difficile de ***le*** prononcer en français.
– Je souhaite ***aller au cinéma***.
  Je ***le*** souhaite.
– Je sais ***que tu es malade***.
  Je ***le*** sais.
– Je ne sais pas ***combien tu m'aimes !***
  Tu ne ***le*** sais pas.
– Ma mère aime ***qui m'aime***.
  Ma mère ***l'***aime.
– ***Le livre que j'ai acheté*** est ennuyeux.
  Il ***l'***est ennuyeux**.**

Fransızcada sözdizimsel olarak kurallı bir tümce, özne + yüklem + nesne (ÖYN) diziminde oluşturulur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Topaloğlu, 2022). Bu bilgiden hareketle dolaysız nesne ögesini biçimsel olarak oluşturan dilbilgisel yapıların ve diğer ulamların, sözdizimsel olarak bir tümce içinde nasıl bir dizime iye olduklarını ve tümcede nereye konumlandıklarını sırasıyla göstermeye çalışalım.

Ad, ad dizimi ve özel ad

- J'***aime*** bien ***Kévin*** (Özne + yüklem + belirteç + ***özel ad*** → ***DN***).
– Je ***l'aime*** bien (Özne + ***adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem + belirteç).
- Il est facile de vendre ***les anciens livres*** (Özne + yüklem + ön ad + ilgeç + eylemlik + ***belirleyici*** + ***ön ad*** + ***ad*** → ***DN***).
– Il est facile de ***les vendre*** (Özne + yüklem + ön ad + ilgeç + ***adıl tümleç*** → ***DN*** + eylemlik).
- Tu n'***as*** pas ***vendu tes maisons que tu as achetées*** (Özne + ön olumsuzluk biçimbirimi yüklem + son olumsuzluk biçimbirimi + ortaç + ***belirleyici*** + ***ad dizimi*** → ***DN***).

– Tu ne ***les*** as pas vendu***es*** (Özne + ön olumsuzluk biçimbirimi + ***adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem son olumsuzluk biçimbirimi + ortaç).

Yükleme doğrudan bağlanan ve önüne belirleyici gelen ad, ad dizimi veya özel adlar olumlu veya olumsuz tümcede tamlama dizimi halinde yüklemden hemen sonra konumlanırlar. Ayrıca bunlar, adıl tümlece dönüştüklerinde, adıl biçimleri sözdizimsel bakımdan yüklemin hemen önünde yer alır ve gerektiğinde birleşik zamanlarda ortaç, dolaysız nesnenin sayı ve cinsiyetine uyum sağlar. Ayrıca dolaysız nesnenin tamlama dizimi ve biçimsel olarak adıl tümlece dönüşümü her zaman ad grubu (Fr. syntagme nominal) dizimindedir. Yüklemle dolaysız nesne arasına, sadece nesneyi niteleyen bir ön ad ya da yüklemi pekiştiren bir belirteç gelebilir ve dolaysız nesneyi niteleyen ön adlar, dolaysız nesne adıl tümlece dönüştüğünde bunlar da aynı adıl tümleç biçimini alırlar. Ancak bu durum yüklemi pekiştiren belirteçler için geçerli değildir ve belirteçler, dolaysız nesne adıl tümlece dönüştüğünde yüklemden sonra konumlanmaya devam ederler. Dolaysız nesne, eylemlik veya ilgeç kullanımlarında, tamlama dizimi halinde olduğunda, eylemlikten sonra ve adıl veya nötr adıl tümleç biçimini aldığında, varsa ilgeç, ilgeçten sonra ve eylemlikten önce gelir. Ön adlar, belirteçler, eylemlik ve ilgeç ile ilgili söz ettiğimiz kurallar, geriye kalan diğer dolaysız nesne dizimleri için geçerlidir.

Kısmi tanımlık

- Je ***mange du gâteau*** (Özne + yüklem + ***kısmi tanımlık*** + ***ad*** → ***DN***).
– J'***en mange*** (Özne + ***adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem).
- Elle ***boit*** souvent ***de l'eau*** (Özne + yüklem + ***kısmi tanımlık*** + ***ad*** → ***DN***).
– Elle ***en boit*** souvent (Özne + ***adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem).
- Nous décidons de ***consommer*** beaucoup ***de la bière*** (Özne + yüklem + ***kısmi tanımlık*** + ***ad*** → ***DN***).
– Nous décidons d'***en consommer*** beaucoup (Özne + yüklem + ilgeç + ***adıl tümleç*** → ***DN*** + eylemlik + belirteç).

Dolaysız nesne olabilen kısmi tanımlık, tümcede tamlama halinde yüklemden hemen sonra dizilir. Kısmı tanımlık ve bunun nitelediği ad, birlikte aynı adıl tümlece dönüşür ve böylece adıl biçiminde, sözdizimsel olarak yüklemin hemen önünde bulunur ve sayı ve cinsiyet yönünden herhangi bir uyuma girmez. Kısmi tanımlığın tamlama dizimi ve adıl tümleç biçimi her zaman bir ad grubudur.

Adlaşmış öge

- Les élèves ***ont*** appris ***le {-i-}***, le morphème de mode (Özne + yüklem +ortaç + ***tanımlık*** + ***adlaşmış öge*** → ***DN***, koşuntu).
– Les élèves ***l'ont*** appris, le morphème de mode (Özne + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem, koşuntu).
- Que va te bien, ***c'est le jaune*** (Yan tümce, özne + yüklem + ***tanımlık*** + ***adlaşmış öge*** → ***DN***).
– Que va te bien, ce ***l'est*** (Yan tümce, özne + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem).
- On n'***est*** pas accepté ***un je ne sais pas*** dans notre firme (Özne + ön olumsuzluk biçimbirimi + yüklem + son olumsuzluk biçimbirimi + ortaç + ***tanımlık*** + ***adlaşmış öge*** → ***DN*** + ilgeç dizimi).

– On ne ***l'est*** pas accepté dans notre firme (Özne + ön olumsuzluk biçimbirimi + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem + son olumsuzluk biçimbirimi + adlaşmış öge).

Dolaysız nesne ulamında kullanılan adlaşmış ögelerin tümü, tümcede yüklemden hemen sonra dizilirler. Bunlar, nötr adıl tümleç ***le*** biçimine dönüşebilirler. Biçimsel olarak nötr adıl tümlece dönüştüklerinde, sayı ve cinsiyet yönünden herhangi bir uyuma girmezler ve yüklemden hemen önce yer alırlar. Adlaşmış ögelerin tamlama dizimi ve adıl tümleç biçimi her zaman bir ad grubudur.

Eylemlik veya eylemlik grubu

- J'***aime manger*** (Özne + yüklem + eylemlik → ***DN***).
– Je ***l'aime*** (Özne + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem).
- Je ***souhaite aller au cinéma*** (Özne + yüklem + ***eylemlik*** + ***ilgeç dizimi*** → ***DN***).
– Je ***le souhaite*** (Özne + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem).

Dolaysız nesne olarak kullanılan eylemlik veya eylemlik grupları biçimsel yönden tamlama diziminde hiçbir değişikliğe uğramadan yüklemden hemen sonra konumlanırlar. Bunlar biçimsel olarak nötr adıl tümlece dönüştüklerinde, eylemlik veya eylemlik tamlaması (yukarıdaki ikinci tümcede eylemlikten sonra görev gören ilgeç dizimi örneğindeki gibi) eylemlik ve bu ulama bağlı olan dizimler, beraber nötr adıl tümlece dönüşürler. Bu ulam, nötr adıl tümleç biçiminde yüklemden hemen önce yer alır.

Dolaylı soru, ünlem ve tümleç görevi gören yan tümce

- Il ***a*** demandé ***ce que tu avais acheté*** (Özne + yüklem + ortaç + dolaylı soru → ***DN***).
– Il ***l'a*** demandé (Özne + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem + ortaç).
- Je ne sais pas ***combien tu m'aimes*** ! (Özne + ön olumsuzluk biçimbirimi + yüklem + son olumsuzluk biçimbirimi + ünlem tümcesi → ***DN***).
– Tu ne ***le sais*** pas (Özne + ön olumsuzluk biçimbirimi + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem + son olumsuzluk biçimbirimi).
- Je sais ***que tu es malade*** (Özne + yüklem + tümleç görevi gören yan tümce → ***DN***).
– Je ***le sais*** (Özne + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN*** + yüklem).

Dolaylı soru, ünlem biçiminde ve tümleç görevi gören bağlaç ile oluşturulan yantümceler, tamlama dizimi olarak dolaysız nesne ögesi görevi görürler. Tamlama diziminde yüklemden hemen sonra gelen bu ulamlar, oldukları gibi nötr adıl tümlece dönüşüp yüklemden hemen önce gelirler.

Basit ilgi adılları; qui ve que

- Ma mère ***aime qui m'aime*** (Tanımlık + ad + yüklem + ilgi adılı yantümcesi → ***DN***).
– Ma mère ***l'aime*** (Tanımlık + ad + ***nötr adıl tümleç*** → ***DN***).
- ***Le livre que j'ai acheté est*** ennuyeux (İlgi adılı yantümcesi → ***DN*** + yüklem + ön ad).
– Il ***l'est*** ennuyeux (Özne + nötr adıl tümleç → ***DN*** + yüklem + ön ad).

Basit ilgi adıllarından sadece ***qui*** ve ***que*** ilgi adılları, dolaysız nesne ögesine dönüşebilir. Tamlama dizimi olarak sözdizimsel yönden yüklemden hemen sonra konumlansalar da ikinci örnekte görülebileceği gibi, bu adıllar öncüle (Fr. antécédant) bağlı olarak, kimi zaman tümceyi baştan bağlayabilirler. Bu durumda yantümce olarak tümce başında dizilirler ve dolaysız nesne ulamı olarak tümcede özne görevi görür ve yüklemden önce yer alırlar. Ancak bu ulamlar biçimsel olarak nötr adıl tümlece dönüştüklerinde yüklemden önce dizilirler. Tümce içinde özne ögesi olarak

kullanılan dolaysız nesne, biçimsel olarak nötr adıl tümlece dönüştüğünde, sözdizimsel olarak özne görevi görmekten çıkar. Bu durumda kişisiz adıl (Fr. pronom impersonnel), özne olarak kullanılır ve nötr adıl tümlece dönüşen ilgi adılı yüklemden hemen önce konumlanır.

Fransızca dolaysız nesnenin yukarıda vermiş olduğumuz biçimsel ve sözdizimsel özellikleri, bunların önünde (özel adlar dışında) tanımlık, iyelik ön adları ve işaret ön adlarından birinin gelebildiği, özne görevi üstlenebildikleri, yantümce, dolaylı soru, ünlem, ilgi adılı, eylemlik veya adlaşmış bir öge olabildikleri ve bunların adıl ya da nötr adıl tümlece dönüşebildikleri saptanmıştır. Tamlama dizimi biçiminde bunların, sözdizimsel olarak yüklemden sonra dizildikleri ve bunlar ile yüklem arasına sadece adı niteleyen bir ön ad veya yüklemi pekiştiren bir belirteç girebildiği anlaşılmıştır. Öte yandan bu ulamlar, biçimsel olarak adıl tümlece veya nötr adıl tümlece dönüştüklerinde, sözdizimsel olarak yüklemden hemen önce yer aldıkları belirlenmiştir.

Türkçe ise, sözdizimsel açıdan kurallı bir tümceyi, özne + nesne + yüklem (ÖNY) diziminde oluşturur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Topaloğlu, 2022). Bu bilgi çerçevesinde Türkçede yer alan dolaysız nesne ögesinin yukarıda sıraladığımız özelliklerine bağlı olarak, öncelikle biçimsel olarak inceledikten sonra, sözdizimsel yönden bir tümce içindeki dizimini göstermeye çalışalım. Türkçede dolaysız nesne, sonuna eklenen veya eklenmeyen belirtme biçimbirimine bağlı olarak belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki türlü değerlendirilir.

Türkçede ad ya da ad işlevli sözcük gruplarının sonuna, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, belirtme biçimbirimleri {-(y)I-} ve {-(y)U-} eklenirse, bunlar belirtili nesneye dönüşür. Bunlara bu biçimbirimler eklenmediğinde, belirtisiz nesne görevi görürler. Belirtili nesneye dönüşen Türkçe veya yabancı bu sözcüklerin sonu *f, h, s, ç, ş, p, t, k* ünsüz harfleri ile sonlanıyorsa, Türkçe sesbilgisindeki ses olaylarından ünsüz uyumu (benzeşmesi) kuralına uyarlar. Bu kurala göre herhangi bir sözcüğe getirilen ve ünsüz harfle başlayan yapım ve çekim biçimbirimleri kendisinden önceki son harf yumuşak ünsüzse yumuşak, sertse sert ünsüz harfle başlamak durumdadır (Korkmaz, 2009, s. 16-17). Ayrıca bir sözcüğün yalın hali bir ünlü harf ile bitebilir ve bu sözcüğün, belirtili nesneye dönüşmesi için sonuna {-(y)I-} ve {-(y)U-} ünlü harfleri getirilir ve böylece Türkçede iki ünlü harf yan yana kullanılmadığı için, bu iki ünlü harf arasına kaynaştırma ünsüzü denilen /y/, /ş/, /s/ ve /n/ sesleri yerleşir. Belirtisiz nesne biçiminde olan sözcüklerin sonlarına herhangi bir biçimbirim eklenmeyeceği için, bu sözcüklerde söz konusu kural aranmaz. Bu özelliklerinden dolayı iki nesne, tamlayanı ilgi biçimbirimi {-In-} veya {-Un-} ve tamlananı da iyelik biçimbirimi {-I-} almış belirtili tamlaması ve tamlayanın biçimbirim almadığı, tamlananın ise belirtili tamlamadaki gibi iyelik biçimbirimi aldığı belirtisiz tamlama dizimi oluşturabilir. Bu bilgilerden hareketle Türkçe belirtili ve belirtisiz nesneleri Tablo 4 üzerinde biçimsel olarak inceleyelim.

Tablo 4. Türkçe belirtili ve belirtisiz nesnenin biçimsel özellikleri

Ad	**Belirtisiz nesne**	**Belirtisiz (ad) tamlama dizimi**
Araba	Araba + Ø	*Araba* + Ø *cam* + *ı* + *n* +*ı* kırdı.
Ev	Ev + Ø	*Ev* + Ø *hanım* + *ı* bugün işe gitmedi.
Şişe	Şişe + Ø	*Şişe* + Ø *kapak* + (*ğ*) + *ı* + *n* + *ı* çöpe attı.
Son	Son + Ø	*Son* + Ø *şans* + *ı* + *n* + *ı* denedi.
Ünlü	Ünlü + Ø	*Ünlü* + Ø *harf* + *i*
Ad	**Belirtili nesne**	**Belirtili (ad) tamlama dizimi**

Araba	Araba + (y/s/n) + ı	*Araba + s + ı + n + ın teker + i* patladı.
Ev	Ev + i + (n) + i	*Ev + i + (n) + in oda + s + ı* boştu.
Şişe	Şişe + (y/n/s) + i	*Şişe + (n) + in kapak + (ğ) + ı* maviydi.
Son	Son + u + (n) + u	*Süre + n + in son + u* geldi.
Ünlü	Ünlü + (y/n/s) + ü	*Ünlü + n + ün yaşam + ı* mahvolmuştu.

Tablo 4'teki bilgilerden anlaşılacağı gibi, Türkçede belirtili nesneyi oluşturabilmek amacıyla ad çekim biçimbirimlerinden belirtme durum biçimbirimlerini mutlaka ad, ad dizimi veya özel adların sonuna eklemek gerekir. Aksi halde bunlar, belirtisiz nesne yapısında bulunurlar. Fransızcada olduğu gibi, belirtili ve belirtisiz nesne Türkçede de adıla dönüşebilir. Ancak adıla dönüştüklerinde sadece belirtili nesne, dilbilgisel ve sözdizimsel olarak nesne ögesi görevini üstlenmeye devam edebilir. Zira belirtisiz nesnenin sonuna bulunma, çıkma ve ayrılma ad çekim biçimbirimleri eklendiğinde, bu nesne başka bir bilimsel inceleme yapılmasını gerektiren, farklı bir dilbilgisel ulam olan dolaylı nesne (tümleç) yapısına dönüşür. Bu nedenle Türkçedeki belirtisiz nesnenin adıla dönüşümü, ayrı bir bilimsel inceleme yapmayı gerektiren bir konudur. Dolayısıyla bu çalışmada yalnızca Türkçe belirtili nesnenin adıla dönüşümü ele alınacak ve incelenecektir. Bu bağlamda Türkçedeki bağlama adılı dışında kalan kişi, dönüşlülük, işaret, iyelik, belirsizlik ve soru adıllarının sonuna {-(y)I-} ve {-(y)U-} biçimbirimleri eklenerek, bunlar belirtili nesneye dönüştürülebilir. Kişi dışında kalan nesne (şey), adlar, ad dizimleri, özel adlar, adlaşmış ögeler, ad-eylem veya ortaç gibi eylemsiler, tümce içindeki tümceler veya yantümceler yerine 3. teklik veya çokluk ya da işaret adılları kullanılabilir. Bu adılları Tablo 5 üzerinde gösterdikten sonra, Türkçedeki nesne ulamını örneklerle biçimsel-sözdizimi yönünden açıklayıp incelemeye çalışalım.

Tablo 5. Belirtili nesnenin adıla dönüşümü[2]

Adıl	**Teklik**	**Çokluk**	**Teklik**	**Çokluk**	**Teklik**	**Çokluk**
Kişi	Ben+i	Biz+i	Sen+i	Siz+i	O+n+u	Onlar+ı
Dönüşlülük	Kendi+m+i	Kendi+miz+i	Kendi+n+i	Kendi+niz+i	Kendi+n+i	Kendi+ler+i+ni
					Kendi+si+n+i	Kendi+ler+i+ni
İşaret	Bu+n+u	Bu+n+lar+ı	Şu+n+u	Şu+n+lart+ı	O+n+u	Onlar+ı
İyelik	Benimki+s+i	Benimki+ler+i	Senin ki+s+i	Senin ki+ler+i	Onun ki+s+i	Onun ki+ler+i
Belirsizlik	Bir+i	Biri+ler+i	Başka+s+ı	Başka+lar+ı	Çok+u	Çok+lar+ı

[2] Tablo 5'teki veriler, (Korkmaz, Z,; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış olan "Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi)" (2009, Türk Dil Kurumu, s. 405-450. Yayın hakkı 2009) adlı çalışmasından alınmıştır.

Soru	Kim +i	Kimi+ ler+i	Ne+ y+i	Ne+l er+i	Nere +y+i	Nere+ ler+i

- ***Ad, ad dizimi ve özel ad***

- Dün rüyamda ***baba+m+ı*** gördüm (Belirteç + dolaylı tümleç + ***belirtili nesne*** + yüklem).
  - ***Baba+m+ı*** dün rüyamda gördüm (***Belirtili nesne*** + belirteç + dolaylı tümleç + yüklem).
  - Dün rüyamda ***o+n+u*** gördüm / (Belirteç + dolaylı tümleç + ***belirtili nesne*** + yüklem).
  - ***O+n+u*** dün rüyamda gördüm (***Belirtili nesne*** + belirteç + dolaylı tümleç + yüklem).
- ***Arkadaş+ım+ın unuttuk(ğ)+u çanta+lar+ı*** dolaba sakladım (***Belirtili nesne*** + dolaylı tümleç + yüklem).
  - Dolaba ***arkadaş+ım+ın unuttuk(ğ)+u çanta+lar+ı*** sakladım (Dolaylı tümleç + ***belirtili nesne*** + yüklem).
  - ***Onlar+ı*** dolaba sakladım (***Belirtili nesne*** + dolaylı tümleç + yüklem).
  - Dolaba ***onlar+ı sakladım*** (Dolaylı tümleç + ***belirtili nesne*** + yüklem).
- ***Yunus Emre'+y+i*** şimdi uyandırdım (***Belirtili nesne*** + belirteç + yüklem).
  - Şimdi ***Yunus Emre' +y+i*** *uyandırdım* (Belirteç + ***belirtili nesne***+ yüklem).
  - ***O+n+u*** şimdi uyandırdım (***Belirtili nesne*** + dolaylı tümleç + yüklem).
  - Şimdi ***o+n+u*** uyandırdım (Dolaylı tümleç + ***belirtili nesne*** + yüklem).
- Deniz kenarında ***tavşan+Ø*** *bile* gördük (Dolaylı tümleç + ***belirtisiz nesne*** + ilgeç + yüklem).
- Bu çocuk bana ***hikâye+Ø*** *de* okudu. (Dolaylı tümleç + ***belirtisiz nesne*** + ilgeç + yüklem).
- ***Şakın koşuşan çocuklar*** *da* geldi (***Belirtisiz nesne*** + ilgeç + yüklem).

Örneklerde görülebileceği gibi belirtili nesnenin sözdizimsel bakımdan tümcede belirli bir yeri bulunmaz. Daha açık bir ifadeyle belirtili nesnenin şu ögeden önce ya da sonra konumlandığını söylemek yanlıştır. Sadece şunu söylemek gerekir, bu öge vurgulanmak istendiğinde yükleme yaklaştırılır. Ayrıca belirtili nesne, aynı işlevde kullanılmak üzere biçimsel olarak adıl tümlece dönüştürülür. Adıl tümleç olarak da belirtili nesne olabilmesi için, sonuna belirtme durum eklerini almak zorundadır ve bu biçime dönüştükten sonra sözdizimsel olarak tümce içindeki belirsiz konumu hiçbir değişikliğe uğramaz. Belirtisiz nesne ise, her zaman yüklemin önünde bulunur ve yüklemle arasına *dahi*, *de*, *da* ve *bile* pekiştireç ilgeci dışında hiçbir öge gelmez (Özkan, 2013, s. 39-41). Yukarıdaki belirtisiz nesnenin *tavşan* ve *hikâye* örnekleri, belirtme durum biçimbirimlerini almamalarına karşın, anlamca belirtili nesne olabildiklerini belirtmek gerekir.

- ***Adlaşmış öge***

- ***Kaybettik+(ğ)+i telefon+u*** ve ***cüzdan+ı*** buldu (***Belirtili nesne*** + yüklem).
  - ***Onlar+ı*** buldu (***Belirtili nesne*** + yüklem).
- ***Unuttuğum kırık sandalye*** boyandı (***Belirtisiz nesne*** + yüklem).

Belirtili ve belirtisiz nesnelerin örneklerde olduğu gibi adlaşmış bir öge de olabildikleri, biçimsel ve sözdizimsel olarak aynı kurallara iye oldukları saptanmıştır.

- ***Eylemsi***

- ***Görmeyen göz+ü*** ne yapayım (Ortaç + ***belirtili nesne*** + soru adılı + yüklem).
  - ***O+n+u*** ne yapayım (***Belirtili nesne*** + soru adılı + yüklem).
- ***Kitap+lar+ı okuma+y+ı*** sever (***Belirtili nesne*** + ortaç + yüklem).
  - ***Onlar+ı*** sever (***Belirtili nesne*** + yüklem).

- Onda ***görmeyen göz+Ø, duymayan kulak+Ø*** vardı (Dolaylı tümleç + ortaç + ***belirtisiz nesne*** + yüklem + ortaç + ***belirtisiz nesne*** + yüklem).

Bu örnekler eylemsi olarak belirtili ve belirtisiz nesne olabilen ya da eylemsinin nitelediği adın belirtili veya belirtisiz nesne dizimi olabildiği ve sözdizimsel olarak aynı kurallara iye oldukları görülür. Ayrıca bir tümcede birden çok nesne yer alabilir; ancak bu nesneler belirtili veya belirtisiz olma yönünden aynı özelliği taşımak zorundadır.

Bu bağlamda Türkçede adlar, adıllar, adlaşmış ögeler, ad dizimleri (tamlamalar), eylemsiler, soru sözcükleri, özetle özne olabilen tüm sözcükler, sözcük grupları ve iç tümceler belirtme durum biçimbirimlerini aldıklarında işlevsel ve biçimsel olarak belirtili nesneye, almadıklarında belirtisiz nesneye dönüşebilir. Sözdizimsel olarak belirtili nesne, tümce içinde belirgin bir konuma iye değilken, belirtisiz nesne tümce içinde daima yüklemden önce yerini alır. Belirtili nesne sadece vurgulanacağı zaman yükleme yaklaştırılır ve belirtisiz nesne ile yüklem arasına ilgeç pekiştireçleri dışında hiçbir öge yer almaz. Ayrıca bunlar söz ettiğimiz kurallar çerçevesinde biçimsel olarak adıl tümlece dönüşürler ve aynı sözdizimsel kurallara bağlı olurlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Fransızca ve Türkçe dolaysız nesne ögesinin oluşum özellikleri benzerlik sunsa da bunların biçimsel-sözdizimi açısından birbirlerinden farklı olacakları konusunda bir varsayım ileri sürmüştük. Bu ulamla ilgili yapmış olduğumuz incelemeler ve bundan elde edilen veriler neticesinde söz konusu varsayımımız geçerliliğini korumuştur.

Fransızca ve Türkçedeki bu öge ile ilgili sorduğumuz sorular doğrultusunda ise, Fransızca dolaysız nesnenin biçimsel bakımdan bağımsız bir ulam olduğu görülmüştür. Yalnız özel adlar ve eylemlikler dışında, adın önünde adı belirli, belirsiz ve kısmi olarak tanımlayan, sayı ve cinsiyet yönünden ada uyum sağlayan tanımlıklar, iyelik ön adları veya işaret ön adlarının geldiği anlaşılmıştır. Zorunlu olmamakla birlikte, bu yapılar ve ad arasına sadece adı niteleyen ve yapısal olarak uyum sağlayan bir ön ad girebilmiştir. Bu biçimsel özellikler, dolaysız nesnenin türetimsel değil çekimsel bir özelliğe iye olduğunu göstermiştir. Türkçede biçimsel olarak belirli sözcük veya sözcük gruplarının belirtili nesneye dönüşebilmeleri için, dilbilgisel bir yapı olan belirtme biçimbiriminin bunların sonuna eklenmesi gerektiği ve böylece belirtili nesnenin ünsüz uyumu kuralına uyduğu ve gerektiğinde kaynaştırma ünsüzü seslerini alabildiği saptanmıştır. Belirtisiz nesnenin sonuna, herhangi bir biçimbirimin eklenmemesi gerektiği ortaya çıkmış, Türkçede belirtili ve belirtisiz nesnenin çekimsel oldukları ve Fransızcadan farklı olarak ad tamlaması oluşturabildikleri görülmüştür. Fransızcada dolaysız nesne görevi gören ad, ad dizimi veya ad grubu ve yukarıda sıraladığımız diğer ögeler, önlerine sadece belirleyici kabul ettikleri, sayı ve cinsiyet biçimbirimleri dışında bunların önlerine veya sonlarına hiçbir biçimbirimin getirilmediği anlaşılmıştır.

Biçimsel yönden hiçbir değişiklik göstermeyen ve Fransızca sözcük diziminin ad grubunda yer alan dolaysız nesnenin sözdizimsel olarak yüklemden hemen sonra konumlandığı belirlenmiştir. Yüklem ve dolaysız nesne arasına yüklemi pekiştiren belirteçler ile dolaysız nesneyi niteleyen ön adlar dışında hiçbir ögenin girmediği ortaya çıkmıştır. Türkçede biçimsel olarak

değişiklik sunmayan ve ad grubunda bulunan dolaysız nesnenin belirtili olduğunda, tümce içindeki diziliminin belirsiz olduğu ve sadece vurgulanmak istendiğinde yükleme yaklaştırıldığı anlaşılmıştır. Ancak belirtisiz nesnenin tümcede yüklemden hemen önce geldiği ve yüklemle arasına sadece ilgeç belirteçlerinin girebildiği görülmüştür.

Fransızcada dolaysız nesnenin değişkenleri, biçimsel olarak bazıları sayı ve cinsiyet yönünden uyuma girerek, bir adıl tümlece ya da hiçbir uyum sağlamayan nötr adıl tümlece dönüşebildikleri ve ad grubu diziminde bu dönüşümlerin sözdizimsel olarak tümce içinde yüklemin hemen önünde yer aldıkları ortaya çıkmıştır. Dolaysız nesneyi niteleyen ön adlar, dolaysız nesne ile adıl tümlece dönüşüp aynı biçime dönüştükleri anlaşılsa da yüklemi pekiştiren belirteçlerin dönüşüme uğramadığı ve tümcedeki yerlerini korudukları belirlenmiştir. Fransızca dolaysız nesne, dizilimine bağlı olarak tümce içinde eylemlikten sonra yer aldığı ve adıl veya nötr adıl tümleç biçiminde olduğunda, ilgeçten sonra ve eylemlikten önce konumlandığı görülmüştür. Ayrıca Fransızca dolaysız nesne, ilgi adılı biçiminde işleve konulduğunda, tümce diziliminde ana tümceden sonra gelse bile öncül tümce başında yer aldığında, bunların özne görevini yerine getirdikleri ve tümcenin başında ana tümce yükleminden önce dizildikleri ortaya çıkmıştır. Nötr adıl tümlece dönüştüklerinde ise, öncül tümce başında veya sonunda da olsa, bunların ana tümce yükleminden önce sıralanmak zorunda kaldıkları saptanmıştır.

Fransızcada olduğu gibi Türkçede adıla dönüşebilen belirtili nesnenin biçimsel olarak, sonuna belirtme durum biçimbirimlerini alması gerektiği ve bu dönüşüme karşın, sözdizimsel açıdan tümce içinde belirli bir yere iye olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca belirtisiz nesnenin kimi işlevlerde anlamca belirtili nesne olabildiği ve bir tümcede sadece belirtili ya da belirtisiz olması koşuluyla birden çok nesnenin kullanılabileceği görülmüştür.

Sonuç olarak, Fransızca ve Türkçe nesne ulamının oluşum özelliklerinin bir kısmı ve biçimsel olarak adıla dönüşebilme özellikleri birbirine benzemesine karşın, biçimsel-sözdizimi bakımından farklı oldukları saptanmıştır. Her iki dilde tümleçler içinde, nesne ögesi dâhil, dolaylı tümleç, ilgeç tümleçleri ve belirteç tümleçleri bulunur. İki dilde de her biri ayrı bir bilimsel çalışma gerektiren bu tümleçler ile dolaysız nesne konusunu karşıtsal biçimsel-sözdizimi yönünden inceleyip değerlendirmek ve daha etraflı ele alıp benzer ve farklı yönlerini belirlemek yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aslanides, S. (2001). *Grammaire du français. Du mot au texte.* Paris: Honoré Champion.

Béchade, H. (1992). *Syntaxe du français moderne et contemporain.* Paris: PUF.

Benzitoun, C. (2006). *Description morphosyntaxique du mot quand en français contemporain.* Thèse de Doctorat: Université de Provence- Aix-Marseille I.

Březinová, M. (2009). *L'interférence linguistique en enseignement de la langue française.* Masarykova Univerzita: Diplomová práce, Pedagogická fakulta Katedra francouzského jazyka a literatury .

Choi-Jonin, I., & Delhay, C. (1998). *Introduction à la méthodologie en linguistique : application au français contemporain.* Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg.

Debyser, F. (1970). La linguistique contrastive et les interférences . E. Wagner içinde, *Langue française, apprentissage du français langue étrangère* (s. 31-61). Paris: Larousse.

Delaveau, A. (2001). *Syntaxe. La phrase et la subordination.* Paris: Armand Colin.

Dolgopolsky, A. (2008). *Nostratic Dictionary.* Cambridge, UK: McDonald Institute for Archaeological Research: University of Cambridge.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Feuillet, J. (1988). *Introduction à l'analyse morphosyntaxique.* Paris: Presses Universitaire de France.

Gaoudi, F. (2012). *Les interférences morphosyntaxiques à l'oral et à l'écrit, chez les apprenants de la 4ème année moyenne.* Thèse de doctorat, Université El-Hadjar Lakhdar.: Batna, Algérie: République Algérienne Démocratique et Populaire.

Gardes-Tamine, J. (2010). *La grammaire: Phonologie, morphologie, lexicologie.* Paris: Armand Colin.

Gardes-Tamine, J. (2010). *La grammaire: tome 2 - syntaxe.* Paris : Armand Colin.

Greenberg, J. H. (2002). *Indo-European and Its Closest Relatives : The Eurasiatic Language Family. Volume 2, Lexicon* . Stanford California: Stanford University Press.

Grevisse, M., & Goosse, A. (2011). *Le bon usage: Grevisse langue française.* Paris: De boeck duculot.

Kerimoğlu, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş: Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergebilim ve Türkoloji.* Ankara: Pegem Akademi.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers.* Cambridge: Cambridge University Press.

Le Querler, N. (1994). *Précis de syntaxe française.* Caen: Presses Universitaires de Caen.

Maingueneau, D. (1996). *Syntaxe du français.* Paris: Hachette.

Martin, R. (2002). *Comprendre la linguistique.* Paris: PUF, Quadrige.

Martinet, A. (1980). *Elément de linguistique générale.* Paris: Armand Colin.

Monneret, P., & Rioul, R. (1999). *Questions de syntaxe française.* Paris: PUF.

Özkan, M. (2013). *Türkçe Cümle Bilgisi-II* . Ankara: Saray Matbaacılık.

Parisse, C. (2009). La morphosyntaxe: Qu'estcequ'est ? Application au cas de la langue française ? *Rééducation orthophonique,Ortho édition, 47*(238), 7-20. 3 6, 2020 tarihinde https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00495626 adresinden alındı

Rissman, L., Legendre, G., & Landau, B. (2013). Abstract Morphosynt ax in Two- and Three-Year-Old Children: Evidence f rom Priming, Language Learning and Developpement. *Routledge*, 37-41. doi:10.1080/ 15475441.2012.755902

Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale.* Paris: Ouvrage publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, Librairie C. Klincksieck.

Topaloğlu, Y. (2020). Fransızca Adıl Tümleç Kullanımının Yanlış Çözümlemesi Yöntemiyle Karşıtsal Bir İncelemesi. M. G. Dağıstanlıoğlu içinde, *Güncel Dil ve Edebiyat Araştırmaları* (s. 21-53). Yenişehir / Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Topaloğlu, Y. (2020). Karşıtsal Dilbilim ve Yanlış Çözümlemesi: Türk Öğrencilerin Fransızca İlgi Adılları Kullanımı. M. G. Dağıstanlıoğlu içinde, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* (s. 135-155). Yenişehir/Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Topaloğlu, Y. (2022). *Fransızca ve Türkçenin Sözdizimi: Karşıtsal ve Dağılımsal Bir Çözümleme.* Ankara: Günce Yayınları.

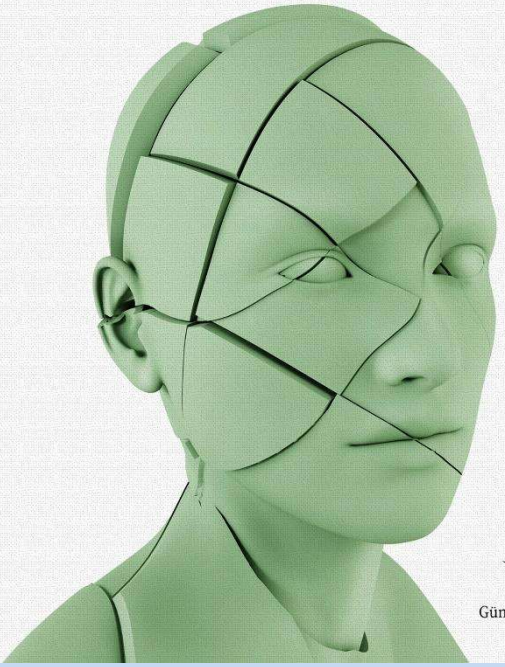
Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.

Weinrich, U. (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems.* New York: Publications of the Linguistique Ciecle of New York.

R

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde Renklerin Dili

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları